

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

عنوان تحقیق :

بررسی شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر از منظر قرآن و روایات

استاد راهنما:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر سعید بهشتی

استاد مشاور :

دکتر فرخنده مفیدی

پژوهشگر :

ملیحه حاج ملک

تابستان 90

داور:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر صدرالدین شریعتی

تقدیم به:

پیشگاه خداوند بخشنده مهربان

مادر و پدر گرامیم

و

همه عزیزانم

این کاری است که توانسته ایم ولی آن نیست که خواسته ایم. «دکتر معین»

تقدیر و تشکر؛

با حمد و سپاس بیکران به درگاه پروردگار حکیم که به من توفیق عنایت فرمود تا در راه تحصیل علم و دانش گام بردارم و به اندازه استعداد و بضاعت ناچیز خود از دانش فلسفه تربیت بهر مند شوم. اگر چه بضاعت را در این راه ناچیز یافتیم اما همین بضاعت ناچیز و سرمایه ی اندک از فلسفه تربیت، باعث خوشحالی و رضایت من می باشد. و عظمت و زیبایی خیال انگیز فلسفه تربیت را قدری در منظر اندیشه ام نمایان می سازد.

درفراهم آمدن این مجموعه، پس از لطف ایزد یکتا که دانایی و توانایی راستین تنها سزای اوست، با راهنمایی سرورانی شامل شد که سپاس از این عزیزان را بر خود فرض می دانم. استاد محترم حجه الاسلام و مسلمین جناب آقای دکتر سعید بهشتی که در طی دو سال خوشه چین محضر پر فیض ایشان بوده ام و افتخار راهنمایی این پایان نامه برای اینجانب بسیار مغتنم بود که همواره با راهنماییهای ارزشمندشان ضمن ارائه طریق، دستگیر اینجانب در ادامه راه بودند.

استاد محترم سرکار خانم فرخنده مفیدی که در طی به ثمر رسیدن این پایان نامه با مشاوره های خوب و نقطه نظرات بسیار ارزشمندشان و تقبل بازخوانی متن پایان نامه و با راهنماییهای علمی و نگارشی بسیار مرا مرهون لطفشان نمودند.

کمال تشکر و قدر دانی را دارم از سرور گرامی حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر صدرالدین شریعتی با توجه به مشغله ایشان و مسئولیت خطیرشان، داوری این پایان نامه را قبول فرمودند. از همت بلند، روحیه ی دانش پژوهی و اخلاق فاضله ی ایشان نیز بهره فراوان برده ام خداوند همواره بر توفیقات ایشان بیافزاید.

از خدای بزرگ برای همه ی سروران گرامی اجر دنیوی و اخروی می طلبم.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

1-1	مقدمه	2
3-1	اهمیت تحقیق	5
4-1	اهداف تحقیق	8
5-1	سوالات تحقیق	8
6-1	تعریف مفاهیم تحقیق	9

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

2-1	مقدمه	12
2-2	مبانی نظری	12
1-2-2	تعریف مسئولیت	12
2-2-2	تعریف مسئولیت پذیری	15
3-2-2	پیشینه تحقیق	28

فصل سوم: روش شناسی

1-3	مقدمه	40
2-3	نوع تحقیق	40
3-3	روش تحقیق	41
4-3	روش گردآوری اطلاعات	41

42 ..... 5-3. ابزار جمع آوری اطلاعات

43 ..... 6-3. تجزیه و تحلیل اطلاعات

فصل چهارم: یافته های تحقیق

45 ..... 1-4. مقدمه

بخش اول: بررسی سوال اول تحقیق

46 ..... 2-4. مفهوم مسئولیت پذیری در قرآن کریم چیست؟

49 ..... 1-2-4. اقسام مسئولیت در قرآن

49 ..... 1-1-2-4. مسئولیت در برابر خداوند

50 ..... الف) خداشناسی و خداباوری

51 ..... ب) پرستش و عبودیت

51 ..... 1. اداری فرایض

52 ..... 2. پرهیزگاری

53 ..... 3. سپاسگزاری

54 ..... 2-1-2-4. مسئولیت در برابر خویشان

54 ..... الف) مسئولیت درباره عقل

55 ..... ب) مسئولیت درباره نیرو و استعداد

55 ..... ج) مسئولیت درباره بدن

57 ..... 3-1-2-4. مسئولیت در برابر اجتماع

58 ..... 1-3-1-2-4. مسئولیت فرد در برابر خانواده و فرزندان و والدین

- 63..... 2-3-1-2-4 . مسئولیت فرد در برابر خویشاوندان
- 65..... 3-3-1-2-4 . مسئولیت فرد در برابر همسایگان و همنوعان
- 68..... 4-1-2-4 . مسئولیت در برابر طبیعت

بخش دوم : بررسی سوال دوم تحقیق

- 71..... 3-4 . مفهوم مسئولیت پذیری در روایات چیست؟
- 72..... 1-3-4 . اقسام مسئولیت در روایات
- 72..... 1-1-3-4 . مسئولیت در برابر خداوند
- 73 ..... الف) خداشناسی و خدا باوری
- 73 ..... ب) پرستش و عبودیت
- 73 ..... 1. ادای فرایض
- 74 ..... 2. پرهیزگاری
- 74 ..... 3. سپاسگزاری
- 75..... 2-1-3-4 . مسئولیت در برابر خویشان
- 77..... 3-1-3-4 . مسئولیت در برابر اجتماع
- 78..... 1-3-1-3-4 . مسئولیت فرد در برابر خانواده و فرزندان و والدین
- 82..... 2-3-1-3-4 . مسئولیت فرد در برابر خویشاوندان
- 83..... 3-3-1-3-4 . مسئولیت فرد در برابر همسایگان و همنوعان
- 86..... 4-1-3-4 . مسئولیت در برابر طبیعت

بخش سوم : بررسی سوال سوم

- 4-4. شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در قرآن کدام است؟ 88
- 1-4-4. مسئولیت پذیری از طریق ابراز محبت 88
- 2-4-4. مسئولیت پذیری از طریق مکلف نمودن فرد به اندازه توانایی وی 90
- 3-4-4. مسئولیت پذیری از طریق دادن فرصت مناسب برای تصمیم گیری 93
- 4-4-4. مسئولیت پذیری از طریق تشویق 95
- 5-4-4. مسئولیت پذیری از طریق بازی 98
- 6-4-4. مسئولیت پذیری از طریق الگو گرفتن از والدین 100

بخش چهارم: بررسی سوال چهارم تحقیق

- 5-4. شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در روایات کدام است؟ 105
- 1-5-4. مسئولیت پذیری از طریق ابراز محبت 105
- 2-5-4. مسئولیت پذیری از طریق مکلف نمودن فرد به اندازه توانایی وی 108
- 3-5-4. مسئولیت پذیری از طریق دادن فرصت مناسب برای تصمیم گیری 109
- 4-5-4. مسئولیت پذیری از طریق تشویق 111
- 5-5-4. مسئولیت پذیری از طریق بازی 112
- 6-5-4. مسئولیت پذیری از طریق الگو گرفتن از والدین 114
- 7-5-4. مسئولیت پذیری از طریق عادت دادن کودک به انجام کارهای خوب 115

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

- 1-5. مقدمه 120

بخش اول : خلاصه و نتایج سؤال اول

- 120.....2-5. مفهوم مسئولیت پذیری در قرآن چیست؟
- 121.....1-2-5. مسئولیت در برابر خداوند
- 122.....2-2-5. مسئولیت در برابر خویشتن
- 123.....3-2-5. مسئولیت در برابر اجتماع
- 123.....4-2-5. مسئولیت در برابر طبیعت

بخش دوم : خلاصه و نتایج بررسی سؤال دوم

- 124.....3-5. مفهوم مسئولیت پذیری در روایات چیست؟
- 125.....1-3-5. مسئولیت در برابر خداوند
- 125.....2-3-5. مسئولیت در برابر خویشتن
- 126.....3-3-5. مسئولیت در برابر اجتماع
- 128.....4-3-5. مسئولیت در برابر طبیعت

بخش سوم : خلاصه و نتایج بررسی سؤال سوم

- 129.....4-5. شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در قرآن کدام است؟
- 129.....1-4-5. مسئولیت پذیری از طریق ابراز محبت
- 130.....2-4-5. مسئولیت پذیری از طریق مکلف نمودن فرد به اندازه توانایی وی
- 130.....3-4-5. مسئولیت پذیری از طریق دادن فرصت مناسب برای تصمیم گیری
- 131.....4-4-5. مسئولیت پذیری از طریق تشویق

132.....5-4-5. مسئولیت پذیری از طریق بازی

133.....6-4-5. مسئولیت پذیری از طریق الگو گرفتن از والدین

بخش چهارم : خلاصه و نتایج بررسی سوال چهارم

134.....5-5. شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در روایات کدام است؟

134.....1-5-5. مسئولیت پذیری از طریق ابراز محبت

135.....2-5-5. مسئولیت پذیری از طریق مکلف نمودن فرد به اندازه توانایی وی

136.....3-5-5. مسئولیت پذیری از طریق دادن فرصت مناسب برای تصمیم گیری

136.....4-5-5. مسئولیت پذیری از طریق تشویق

137.....5-5-5. مسئولیت پذیری از طریق بازی

138.....6-5-5. مسئولیت پذیری از طریق الگو گرفتن از والدین

139.....7-5-5. مسئولیت پذیری از طریق عادت دادن کودک به انجام کارهای خوب

140 .....6-5. محدودیت های تحقیق

141 .....7-5. پیشنهادها

141.....1-7-5. پیشنهادهای پژوهشی

141.....2-7-5. پیشنهادهای کاربردی

142.....* منابع

چکیده:

موضوع اصلی در این تحقیق بررسی شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر از منظر قرآن و روایات است. از مهم ترین یافته های این تحقیق می توان به موارد ذیل اشاره کرد.

واژه مسئولیت از لحاظ لغوی به معنی توانایی پاسخ دادن و در عرف عام به مفهوم تصمیم گیری های مناسب و مؤثر است. پاسخ مناسب و مؤثر، پاسخی است که کودک را قادر می سازد تا به هدف هایی که موجب اعتماد به نفس او می شوند دست یابد یا به تقویت آنها بپردازد. تصمیم گیری مناسب در چارچوب هنجارهای اجتماعی و انتظارات خانواده و چه بسا جامعه از اوست، پس اتخاذ تصمیم بجا و مناسب موجب ایجاد روابط انسانی مثبت، افزایش ایمنی و موفقیت و آرامش و آسایش وی می شود.

مسئولیت پذیری در قرآن و روایات به مفهوم تکلیف شناسی و ضابطه پذیری و تعهد باوری، که ریشه در فطرت و وجدان آدمی دارد، و سایه روشنی از آن به صورت کلی در ضمیر و باطن انسان نهاده شده و از باورهای وجدان و عقل آدمی است. انسانی که تحت تأثیر تربیت های قرآنی قرار گرفته، مسئولیتهای خویش را می شناسد و مسئولیت پذیر است. این انسان به مدد قوه تمیز و تشخیص و وجدان آگاه خود حریم حق و حقوقها را رعایت می کند، نسبت به همگان احساس تعهد و مسئولیت می کند، و از هرگونه تجاوزگری و قانون شکنی می پرهیزد. مسئولیتهای انسانی؛ از مسئولیت در برابر خداوند - که خاستگاه اصلی همه مسئولیتها است - آغاز می گردد. انسان باید نسبت به قانون و دین خدا متعهد باشد و به خرد و کلان احکام الهی گردن نهد، و از اوامر و نواهی دین فرمان برد، از دیگر مسئولیتهای انسان مسئولیت در برابر خویشتن، مسئولیت در برابر دیگران و مسئولیت در برابر طبیعت می باشد. همه این موارد در قرآن کریم و روایات به آنها اشاره شده است. و در تحقیق حاضر به عنوان شاهد از این آیات و روایات استفاده شده است. از یافته های دیگر این تحقیق روش های مسئولیت پذیری در قرآن و روایات می باشد. از جمله: مسئولیت پذیری از طریق محبت، مکلف نمودن فرد به اندازه توانایی وی، دادن فرصت مناسب برای تصمیم گیری، تشویق، بازی، الگو گرفتن کودکان از والدین در همه روشها آیات و روایات به عنوان شاهد در تحقیق آورده شده است.

این تحقیق از نوع تحقیقات بنیادی - نظری و روش اجرای آن توصیفی - تحلیلی می باشد که برای جمع آوری اطلاعات و داده های لازم از روش کتابخانه ای استفاده شده است؛ در این روش پس از جمع آوری مطالب از طریق فیش برداری از اسناد و مدارک مربوط به موضوع اقدام به طبقه بندی آنها نموده و سپس بر اساس سؤالات تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

کلید واژگان: شیوه، تربیت، کودک، مسئولیت پذیری، قرآن، روایات

فصل اول

کلیات پژوهش

1-1. مقدمه :

انسان اشرف مخلوقات و خلیفه خدا بر روی زمین می باشد اما دستیابی به این مقام به سادگی میسر نمی باشد بلکه تلاش و ممارست بسیاری را می طلبد. انسان مختار در این دنیا که بسان گذرگاهی است در میان دو راه قرار دارد که یکی به اسفل سافلین و دیگری به اعلی علین ختم می شود یکی او را به شقاوت و بدبختی و دیگری به سعادت و کمال می رساند . هدف از آفرینش انسان این است که با انتخاب راه صحیح و طی کردن صراط مستقیم به مقام قرب الهی نائل شود . و این میسر نیست مگر به دعوت حق لبیک گوید و با بهره گیری از تعالیم روشنگر وحی نیک و بد را باز شناخته و پس از آشنایی با وظایف و مسئولیت های خویش در عمل به آن کمر همت ببندد. از جمله اصول انسان شناختی در نگرش اسلامی توجه به اصل مسئولیت و رشد و تکامل آن در انسان است. از سوی دیگر، یکی از روش های برخورد با مشکلات رفتاری «روش مسئولیت دادن» است. گاهی افراد برای فرار از مسئولیت خطا را به خدا نسبت می دهند. قرآن کریم می فرماید: « مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمَنْ اللَّهُ وَ مَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمَنْ نَفْسِكَ » (نساء/79) هر چه از خوبی به شما برسد از طرف خداوند است و هر چه خطا کنید از ناحیه خود شماست .

این پژوهش تلاشی است برای بررسی شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر از منظر قرآن و روایات که به مولفه های شیوه های تربیت و مسئولیت پذیری می پردازد و از پنج فصل تشکیل شده است ، که در فصل اول به بیان مسئله ، اهمیت تحقیق ، اهداف تحقیق ، سوالات تحقیق و تعریف مفاهیم تحقیق پرداخته شده است . فصل دوم شامل مبانی نظری دیدگاه اندیشمندان اسلامی و غیر اسلامی و پیشینه تحقیق است . در فصل سوم به روش شناسی تحقیق پرداخته شده است. در فصل چهارم یافته های تحقیق و نهایتاً فصل پنجم، نتیجه گیری و پیشنهاد های تحقیق بیان شده است .

2-1. بیان مسئله :

مسئولیت سیر تکاملی و یا سکون بشر با توجه به همه آثار و تاثیرات عمیق وراثت در شکل گیری شخصیت انسان ، بر عهده خود اوست . رفتار مسئولانه از شاخص های انسان سالم است که تقویت و رشد آن جز با شناسایی عوامل موثر بر رفتار مسئولانه امکان پذیر نخواهد بود. «وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ» (صافات/24) آنها را متوقف کنید باید مورد سوال قرار گیرند . انسان مسئول رفتار ، اخلاق و عقاید خویش است و باید پاسخگو باشد . من و منیت در مکتب

اسلام محکوم است. در مکتب عالی اسلام می گویند: چشم هایت را باز کن، ابتدا خودت را ببین و در وجود خودت تعقل و تأمل داشته باش. سپس اطرافت را نگاه کن، فرزندان خویش، همسر، والدین، همسایگان خویش و به طور کل اجتماع را ببین با شناخت خداوند می توانی راه صعود، تکامل و نجات از بلایا و آفات را هم برای خودت و هم برای سایر رادر جامعه به سوغات بیاوری. (نکونام، 1389، ص 128)

خانواده کوچکترین واحد جامعه و سلامت آن برابر سلامت اجتماع است. بر این اساس دستیابی به جامعه سالم در گروه سلامت خانواده است. پدر و مادر به دلیل وظیفه ذاتی خود همواره تلاش می کنند بهترین و بیشترین شرایط و امکانات را برای رشد و تعالی فرزندان خود فراهم کنند و از هیچ کوششی نیز دریغ نمی کنند. در این راستا انتظار می رود. فرزندان هم به وظایف خود عمل کنند، و این خواسته را به طرق مختلف ابراز دارند. اما خیلی از مواقع توقع آن ها برآورده نشده و موجبات عصبانیت و ناراحتی والدین را فراهم می کنند آن ها از گذشته خودشان می گویند که چگونه برای پدر و مادر خود جان فشانی کرده و آماده به خدمت بودند و بدون یادآوری آن ها کارهای خانه و خانواده را انجام می دادند. در فرایند تربیت و سرپرستی فرزندانمان چه اتفاقی افتاده است؟ و چرا با وجود این همه حمایت و خدمت به فرزندان، آن ها چنان که شایسته و بایسته است از انجام تکالیف و وظایف خود کوتاهی کرده و باید مرتب آن ها را به اصطلاح «هل داد» به حدی که از بیان و تذکرات پی در پی و البته در بسیاری از موارد بی نتیجه و مایوس کننده خسته و درمانده شده ایم.

خانواده های کم جمعیت امروز، وابستگی خاصی به تک فرزندان و در نهایت دو فرزند خود پیدا می کنند به علت وابستگی متقابل از سوی فرزند است. پسری که تا به امروز در همه ی امور زندگی خویش، کودکانه پدر و بیشتر مادر را مسئول می داند، هیچ موقع در برابر ضرر و آسیب، احساس خطر نمی کند. اگر دیر از خواب بلند شود، این مادر است که جوابگو است. اگر اطاقش نامرتب است این مادر است که باید زیر سؤال برود. و اگر بر اثر کمبود پوشش، سرما بخورد، مقصر مامان است! پس او رها در دنیایی است که همه چیز آن توسط دیگری قابل پیش بینی و کنترل است و این «دیگری» آن چنان پررنگ است که هیچ نشانه ای از «من» در زندگی دیده نمی شود. و این اولین و مهمترین عارضه ی وابستگی مرضی نوجوان به خانواده اش است. و این از جمله مسائلی است که والدین از بی مسئولیتی و عدم تعهد به زندگی فردی و خانوادگی در فرزندان شاکی هستند. (فیاض بخش، 1385)

مسئله دیگر وجود تعارض و نارضایتی زناشویی است که اثر منفی بر رشد فردی زن و شوهر به جای می گذارد و زمینه ساز محیط نامناسب برای رشد و تکامل فرزندان میگردد. زن و شوهر پایه های اصلی خانواده محسوب می شوند. لذا هماهنگی بین زوجین محیط مناسبی را برای شکوفایی فردی آنها و پرورش فرزندان فراهم میکند. اختلافات زناشویی نیز روند مسئولیت پذیری کودکان را با مشکل مواجه می کند. اگر پدر و مادر با هم به توافق نرسند یا حتی اگر در مورد تربیت بچه ها اختلاف سلیقه داشته باشند. و این اختلاف بین خودشان حل نشده باشد. و هر کدام به شیوه خود بچه ها را تربیت کنند. بچه ها خیلی زود این تناقض ها را تشخیص می دهند و از آن سوء استفاده می کنند، از زیر کار در می روند و مسئولیت قبول نمی کنند. اگر پدر و مادر با یکدیگر مشکل دارند نباید بچه ها را میانجی و قاضی بین خود کنند یا از آنها به عنوان اسلحه و وسیله تهدید، برای مبارزه با طرف مقابل استفاده کنند زیرا در این صورت نه تنها مسئولیت پذیری فرزندان، بلکه سلامت روانی، و همه ی زندگی شان دچار مشکل می شود. پدران و مادرانی که از پروراندن فرزندان بی مسئولیت متأثر نیستند. دیدگاهشان این است که آنها معیارها را در سلامت و نقص کودکان اشتباه گرفته اند، کمبود های جسمی را به حساب می آورند ولی کمبودهای اخلاقی و روانی را نقص به حساب نمی آورند. اگر مادری فرزند خود را بر اثر حادثه ای دست و پا عاجز و یا کور بیند، بی تابی می کند و ناله سر می دهد و همیشه اندوهگین و دلشکسته است، ولی همین مادر از این که فرزندش دچار ورشکستگی اخلاقی است و از لحاظ مسئولیت و تعهد دچار نارسایی است، متأثر نیست و این در جنبه ی ارزیابی درک و فهم والدین و طرز برداشت و تلقی آنها دردناک است. والدین اولین الگو و سرمشق مسئولیت پذیری برای کودکان خود هستند والدین غیر مسئول هرگز قادر نیستند، مسئولیت پذیری را به کودکان خود آموزش دهند. والدینی که سایرین را سبب مشکلات خود می دانند، متزلزل هستند، فراموشکارند و از سایرین می خواهند که به جای آنها تصمیم گیری کنند، برای کودکان خود الگوی مسئولیت پذیری نیستند. از آنجا که کودکان زمان بسیاری را به مشاهده و الگو برداری از والدین سپری می نمایند، اشتیاق، تعهد و قاطعیت والدین در انجام وظایف، موجب خواهد شد کودکان از منش آنان درس گرفته، خود را با آنان انطباق دهند.

در مواردی هم پیش آمده وقتی هیچ کدام از والدین مسئولیت پذیر نیستند، فرزندان مسئولیت پذیر می شوند. زیرا آدم ها برای بقا، به تطبیق با محیط شان نیاز دارند. خیلی از پدر و مادر ها خودشان بلوغ عاطفی کافی ندارند و رفتارهای کودکانه ای دارند. فرزندان این پدران و مادران معمولاً بچه های خیلی بالغی هستند و زود بزرگ می

شوند و البته ممکن است در بزرگسالی هزارو یک مشکل روانی هم پیدا کنند. زمانی که این کودکان می بایست بی خیال وبدون نگرانی بازی وزندگی می کردند ، فرصت را از دست داده اند. همیشه حس کرده اند که اگر نباشند زندگی در خانه شان از هم می پاشد. برای فرزندان خیلی مهم و دردناک است که بیند پدر یا مادر اعتیاد دارد، افسرده یا الکلی است و به هیچ کاری نمی رسد. بچه ها ناگزیرند به همه چیز برسند و به شکلی زود رس مسئولیت پذیر شوند و با از دست دادن دوران کودکی ، رشد کنند. این بلوغ زود رس و زود مسئولیت پذیر شدن کودک چندان برای آنان مثبت نیست. در هر صورت در این نوع خانواده ها هم تقلید والگوپذیری شکل می گیرد و کودکان همانند پدر ومادر رفتار می کنند.(فولاد چنگ، 1382)

آوردن تمامی مسائل در باب این موضوع وپیدا کردن تمامی ریشه ها و علل های وضعیت موجود شاید در این پژوهش امکان پذیر نباشد اما سعی شده است به مهمترین آنها پرداخته شود وراهکارهایی عملی از منظر قرآن و روایات آورده شود امید که راهگشا باشد.

با توجه به آنچه در بیان مسئله گفته شد اهمیت این تحقیق به شرح ذیل می باشد :

1-3-1 اهمیت تحقیق :

مهمترین هدف این پژوهش بیان شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر از منظر قرآن کریم وروایات می باشد.سعی بر این است تاروشنگری در این زمینه و فراهم آوردن موقعیتی مناسب وارهائ ی راه حل های عملی برای والدین در جهت انجام بهتر وظیفه خود در قبال فرزندان باشد.

پاسخ به ندای «یا ایها الذین آمنوا» و«یا ایها الناس» یعنی قبول مسئولیت بندگی وعبودیت ، یادآور این حقیقت درخشان ودلرباست که انسان دارای « احساس وعاطفه » و« اندیشه وشناخت » است. خردمندانه می بیند ،اندیشمندانه تصمیم می گیرد و آگاهانه انجام می دهد وبا انجام وظیفه خویش گاه برتر از فرشتگان وملائک ، به مقام خلیفه الهی بار می یابد . مسئولیت وتعهد در لحظه لحظه های زندگی ، حقیقتی غیر قابل انکار است که آیات قرآن با صراحت بسیار به آن اشاره دارد وبا سخن از رستاخیز انسان ها ولحظات پاسخگویی افراد ، امر الهی را بازگو می نماید که: «وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ»(صافات 24) آنها را متوقف کنید (نسبت به خود ودیگران) مسئولند باید مورد سوال قرارگیرند . از سیاق این آیه استفاده می شود که امر به بازداشت و بازخواست ،در سر راه جهنم صورت می گیرد ،

اما این که از بازخواست شوندگان چه چیزی را می پرسند ، وجوهی ذکر شده است ، پاسخگویی به بدعتها ، رفتارهای زشت و خطاهای صورت گرفته ، سوال از نعمتهای به هدر رفته ، و این که آیا آنان به خوبی از عهده توحید بر آمده اند . (وطن دوست ، 1389، ص 18)

رسول گرامی اسلام (ص) نیز با اشاره به این آیه نور آفرین فرمود : « در روز قیامت هیچ بنده ای قدمی از قدم بر نمی دارد مگر اینکه چهار چیز از او سوال می شود : 1. از لباس او که (چگونه و در چه راهی) مندرس و فرسوده شده است ؟ 2. از عمر وی که (در چه راهی) و چگونه صرف کرده و به پایان رسانده است ؟ 3. از دارایی و ثروتش که چگونه جمع آوری نموده و در چه راهی خرج کرده است ؟ 4. از حب و دوستی ما اهل بیت (چه مقدار معرفت و شناخت و محبت نسبت به ما پیدا نموده است ؟) (مجلسی، ج 44، ص 12)

بی دلیل نیست که پیشوایان پاک اندیش ما از خداوند در راه انجام رسالت و مسئولیت خویش در زندگی درخواست کمک می نموده اند ، همان طوری که امیر مومنان علی (ع) می فرماید : « استَعِينَهُ عَلِي وَظَايِفِ حُقُوقِهِ » مدد می جوئیم از او برای انجام وظایف الهی و ادای حقوق و تکالیف عبادی » (ابن ابی الحدید، 1387، ج 13، ص 110).

گسترده‌گی مسئولیت انسان نسبت به آینده و گذشته است ؛ زیرا مسئولیت دارای دو مرحله ی «خواست» و «بازخواست» است . مرحله ی خواست به مسئولیت انسان نسبت به آینده مربوط است و این به آن معناست که انسان نسبت به آنچه وظیفه دارد تحقق آن را تضمین نماید . مرحله ی بازخواست که به مسئولیت انسان نسبت به گذشته معطوف است ، به این معناست که انسان نسبت به آنچه بر خلاف وظیفه انجام داده و یا در انجام آن کوتاهی کرده است ، مسئول بوده و موظف به پاسخ گویی است .

امام باقر (ع) فرمودند: خداوند بزرگ به آدم وحی کرد : ای آدم من تمام خوبیها را در چهار حکم برای تو گرد می آورم : یکی مربوط به من ، یکی مربوط به تو ، یکی در رابطه ی میان من و تو و دیگری در رابطه ی میان تو و مردم است . آنچه مربوط به توست این که در مقابل رفتارت پاداش دهم آن گاه که بیشترین نیاز به آن داری ؛ اما آنچه میان من و توست ، بر تو باد دعا و بر من اجابت کردن ؛ و آنچه میان تو و مردم است آن که برای مردم همان را بپسند که برای خود می پسندی .

آموزش مسئولیت پذیری با ارزش ترین هدیه ای است که می توانیم به فرزندانمان ارزانی داریم . باچنین آموزشی آنها قادرند از خود مراقبت کنند . تجربه کسب کنند و انعطاف پذیر شوند . آنان به عزت نفس ، خلق و خوی نیکو و مجموعه ای از هدف ها و ارزش ها نیاز دارند و برای رسیدن به این اهداف لازم است کودکان توانایی پذیرش مسئولیت داشته باشند .

ضرورت پرورش مسئولیت ازدیدگاههای گوناگون :

ازلحاظ فردی : پرورش مسئولیت ازلحاظ فردی ضروری است ، ازاین نظر که هر کودک برای سلامت زندگی حال و آینده اش نیازمند است به مسئولیت ها و تعهداتی پایبند باشد . براساس آنچه که می بینیم و مشهود ماست ، بی بند وباری اگر چه همراه با خوشگذرانی باشد سعادت آفرین نیست . گذران زندگی بااین روش که دلم می خواهد ، نمی تواند مارابه خوشبختی سوق دهد . کودک نیازمند است که از همان دوران کودکی خودرابه مقرراتی پایبند و به اصولی وابسته و به انجام اموری متعهد بداند و این ضروری زندگی حال و آینده اوست .

ازلحاظ اجتماعی : افراد هر جامعه همچون پیچ و مهره های ماشین اجتماع اند که اگر هر کدام در چهارچوب خود و براساس نقش محول شده کار نکنند ، چرخ جامعه نیکو نمی گردد . ارتقاء هر کشور بسته به مسئولیت شناسی اعضای ملت است در کشوری که مردم وظیفه خودراندانند و عمل نکنند امیدی به خیر و سعادت آن کشور نیست . ازسوی دیگر مسئولیت شناسی در هر جامعه باعث تنظیم روابط اجتماعی و انسانی می شود . براساس آن افراد خودرانبست به هم وابسته احساس می کنند و به گونه ای سالم و انسانی به ادامه حیات می پردازند .

ازلحاظ مذهبی : آنچه راکه خود به عنوان وظیفه و مسئولیت پذیرفیم باید به فرزند خود منتقل کنیم . اساس فکر مادرایجاد و پرورش مسئولیت این است که : "اولا" کودک ملک خدا و امانتی از او در دست ما و خود و دیگران است . در جهت دادن این امانت به سوی مدارجی که صاحب امانت خواسته است کودکان راحقی و والدین و دیگران راتکلیفی است . ثانيا" اطفال اگر چه امروز کودک اند ولی جزو جامعه هستند که باید روابط و اصولی برای همزیستی و بهزیستی بر آن حاکم باشد و طفل باید برای عضویت در آن جامعه ی مذهبی و الهی و حتی بهتر بگوییم جامعه ایدئولوژیکی آماده گردد . (سید نژاد، 1382، نشریه حمایت)

1-4-1 اهداف تحقیق

1-4-1-1 هدف کلی :

بررسی شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر از منظر قرآن و روایات

1-4-2-1 اهداف جزئی :

- مفهوم مسئولیت پذیری در قرآن

- مفهوم مسئولیت پذیری در روایات

- شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در قرآن

- شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در روایات

1-5-1 سوالات پژوهش :

1 - مفهوم مسئولیت پذیری در قرآن چیست ؟

2- مفهوم مسئولیت پذیری در روایات چیست ؟

3- شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در قرآن کدام است ؟

4- شیوه های تربیت کودکان مسئولیت پذیر در روایات کدام است ؟

1-6-6. تعریف مفاهیم تحقیق :

1-6-1. شیوه¹ :

در لغت به معنای طور، عمل و طرز روش قاعده ، راه ، شیوه ، فن ، اسلوب و طریقه است . (دهخدا، 1373)

1-6-2. تربیت² :

اهل لغت برای این واژه ، دو ریشه «رَبَّوْ» و «رَبَّبَ» را ذکر کرده اند . تربیت ، با توجه به ریشه ی لغوی «رَبو» به معنای «غذا دادن و بزرگ کردن» و معطوف به رشد و نمو جسمانی ، و با توجه به ریشه «رَبب» به معنای «پرورش پی در پی یک چیز تا رسیدن به مرز کمال» و ناظر به رشد جسمانی و معنوی است . صاحب تفسیر المیزان ، معانی «مالک و مدبر» را برای رب بر شمرده است . بر این اساس ، تربیت ، فرایندی «رب محور» و خداگونه پرور است . می توان تربیت را «مجموعه ی تدابیر و روش هایی که برای به فعلیت رساندن ابعاد گوناگون وجود انسان به کار گرفته می شود» ، تعریف کرد . (بهشتی ، 1386، ص 106)

1-6-3. کودک³ :

فرزندى که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) (دهخدا، 1373، ج 11، ص 16481) رده سنی مورد نظر در این تحقیق از تولد تا سن بلوغ می باشد.

1-6-4. مسئولیت پذیری⁴ :

برعهده گرفتن امری یا کاری و پاسخگو بودن نسبت به کار یا امر بر عهده گرفته شده را گویند. (حسینی نسب ، 1375 ، ص 378)

---

۱. method

۲. education

۳. child

۴. responsibility

1-6-5. قرآن⁵ : کتاب دین اسلام و در باور مسلمانان معجزه ی پیامبر اسلام و یکی از ثقلین است. «قرآن» که از ریشه ی «قرء» گرفته شده است، در واژه به معنی «جمع نمودن، فراهم آوردن، سال و همچنین خواندن» است. در سوره علق به این معنی اشاره می شود. در باور مسلمانان، این کتاب در یک دوره ی 23 ساله از جانب خدا و از طریق فرشته ی وحی جبرئیل بر محمد، که او را آخرین پیامبر می خوانند، فرورستاده شده است. مجموع این فرورستاده ها (وحی) به گونه ی کتابی گردآوری شده که قرآن نام دارد. (معین، 1382، ص 621)

1-6-6. روایات⁶ :

جمع روایت و روایت هم نقل سخن و یا خبر از کسی (دهخدا، 1373، ج 8، ص 10833)

حدیث یا روایت، در اصطلاح مسلمانان به سخنان خدا و پیامبران گفته می شود. شیعیان به سخنان امامان خود نیز حدیث می گویند. احادیثی که از خدا نقل می شوند در قالب قرآن یا حدیث قدسی هستند. (معین، 1382، ص 751)

---

⁵.quran
⁶.tradition